TALABAGA YO'NALTIRILGAN TA'LIMDA FAOL O'QITISH METODLARINING PEDAGOGIK SAMARADORLIGI

Namozaliyev Asadullo G'ayratjon o'g'li
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
Yoshlar bilan ishlash, ma'naviyat-ma'rifat
bo'limi bosh mutaxassisi
https://doi.org/10.5281/zenodo.23166081

Annotatsiya. Tezisda talabaga yo'naltirilgan ta'limning zamonaviy pedagogikadagi o'rni hamda faol o'qitish metodlarining o'quv jarayoniga ta'siri yoritiladi. Muammoli ta'lim, loyiha usuli, hamkorlikdagi o'qish, case-study, debat va refleksiv topshiriqlarning talabaning mustaqil fikrlashi, kommunikativ kompetensiyasi va o'z o'qishini boshqarish qobiliyatini rivojlantirishdagi imkoniyatlari tahlil etiladi. Faol metodlarni tanlashda maqsad, mazmun, auditoriya xususiyati va baholash mezonlari uyg'unligi asosiy shart ekani ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: talabaga yo'naltirilgan ta'lim, faol metodlar, muammoli ta'lim, loyiha usuli, hamkorlikdagi o'qish, refleksiya, kompetensiya, baholash.

Kirish

Zamonaviy pedagogikada ta'lim samaradorligi talabaning qancha ma'lumot eslab qolganligi bilangina emas, balki bilimni yangi vaziyatda qo'llashi, muammoni tahlil qilishi, dalil keltirishi, hamkorlik qilishi va o'z faoliyatini baholashi bilan ham o'lchanadi. Bu talablar an'anaviy, asosan o'qituvchi nutqiga tayanuvchi dars modelini qayta ko'rib chiqishni taqozo etadi. Talabaga yo'naltirilgan ta'lim mazmunni soddalashtirish yoki o'qituvchining rolini kamaytirish degani emas. Aksincha, o'quvchi faoliyatini puxta loyihalash, mustaqil fikrlashga undaydigan vazifalar yaratish va individual farqlarni hisobga olishni talab qiladi.

Faol o'qitish metodlari ana shu yondashuvning amaliy mexanizmi hisoblanadi. Talaba tinglovchi holatidan savol beruvchi, muammo yechuvchi, fikrini himoya qiluvchi va natijasini baholovchi subyektga aylanadi. Pedagog esa bilimni tayyor shaklda uzatuvchi emas, o'quv faoliyatini tashkil etuvchi va rivojlantiruvchi rahbar vazifasini bajaradi. Shu sababli faol metodlarning ahamiyati darsni qiziqarli qilish bilan cheklanmaydi; ular kompetensiyaviy ta'limning asosiy shartlaridan biridir.

Talabaga yo'naltirilgan yondashuvning mohiyati

Talabaga yo'naltirilgan ta'limning markazida shaxsning avvalgi tajribasi, ehtiyoji, qiziqishi va o'rganish sur'ati turadi. Bunda ta'lim maqsadi talaba uchun tushunarli shaklda ifodalanadi, topshiriqlar faollikni talab qiladi, baholash mezonlari oldindan ma'lum bo'ladi va refleksiya uchun imkon yaratiladi. Mazkur model konstruktivistik qarashlar bilan uyg'un bo'lib, bilim shunchaki «berilmaydi», balki o'quvchining faol bilish jarayonida quriladi degan g'oyaga asoslanadi.

Bu yondashuvda tanlov va mas'uliyat o'zaro bog'liq. Talabaga mavzu, topshiriq shakli yoki loyiha yo'nalishini tanlash imkonini berish uning motivatsiyasini oshirishi mumkin, biroq natija uchun javobgarlikni ham kuchaytiradi. O'qituvchi esa barcha talabalarga bir xil usulni majburan qo'llash o'rniga maqsadga mos turli strategiyalarni uyg'unlashtiradi. Bunda pedagogik differensiasiya muhim:

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

kuchli talabaga murakkabroq tahliliy vazifa, qo‘shimcha yordamga muhtoj talabaga esa bosqichma-bosqich yo‘riqnoma berilishi mumkin.

Faol o‘qitish metodlarining imkoniyatlari

Muammoli ta’lim talabaning bilimni tayyor ko‘rinishda qabul qilishidan ko‘ra, savol yoki ziddiyatli vaziyat orqali izlanishini tashkil etadi. Masalan, pedagogik vaziyat berilib, undagi muammoni aniqlash, sabablarni tahlil qilish va bir nechta yechim variantini asoslash so‘raladi. Bunday topshiriq nazariy bilimni real vaziyat bilan bog‘laydi. Loyiha usuli esa uzoqroq muddatli faoliyatni talab qilib, rejalashtirish, ma’lumot yig‘ish, natija yaratish va taqdimot qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Hamkorlikdagi o‘qish kichik guruhda fikr almashish, vazifalarni taqsimlash va umumiy natija uchun mas’uliyatni shakllantiradi. Case-study konkret vaziyatni tahlil qilish orqali qaror qabul qilish va dalillashni rivojlantiradi. Debat bir masalaga qarama-qarshi pozitsiyadan yondashish, dalil va qarshi dalilni farqlash, muloqot madaniyatiga amal qilishni talab etadi. Refleksiv kundalik, «bir daqiqalik yozuv», o‘zini baholash va tengdoshlar fikri esa talabaning o‘z o‘qish jarayonini anglashiga xizmat qiladi.

Faol metodlarning barchasini bir darsda qo‘llash samara bermaydi. Metod tanlash o‘quv maqsadidan kelib chiqishi kerak. Agar maqsad tushunchani yodda saqlash bo‘lsa, qisqa tushuntirish yetarli bo‘lishi mumkin; tahlil va qaror qabul qilish maqsad qilinsa, case yoki muammoli topshiriq ko‘proq mos keladi. Shunday qilib, metodning «zamonaviy»ligi emas, maqsadga muvofiqligi asosiy mezondir.

Baholash va pedagogik boshqaruv

Talabaga yo‘naltirilgan ta’limda baholash faqat yakuniy natijani qayd etuvchi vosita emas, balki o‘qishni rivojlantiruvchi jarayon sifatida qaraladi. Formativ baholash orqali o‘qituvchi talabaning qayerda qiynalayotganini aniqlaydi va keyingi qadamni ko‘rsatadi. Rubrika, chek-list, tengdoshlar bahosi va o‘zini baholash usullari mezonlarni ochiq qiladi. Bu usullar talabaning «necha ball oldim?» savolidan «qanday yaxshilashim mumkin?» degan savolga o‘tishiga yordam beradi.

Faol metodlarda o‘qituvchining boshqaruv mahorati ayniqsa muhim. Guruhli topshiriqda faqat faol talabalar ishlashi, qolganlar chetda qolishi mumkin; debat hissiy tortishuvga aylanishi ehtimoli mavjud; loyiha esa mazmun o‘rniga bezak va taqdimotga ortiqcha urg‘u berishi mumkin. Bunday xavflarni kamaytirish uchun rol taqsimoti, vaqt chegarasi, aniq mezon va individual javobgarlik kiritilishi lozim. O‘qituvchi faollikni o‘z holiga tashlamaydi, balki uni maqsadli boshqaradi.

Faol o‘qitish jarayonida pedagogik vaqtni to‘g‘ri taqsimlash ham katta ahamiyatga ega. Darsning barcha qismini guruhli ish yoki munozaraga ajratish nazariy asosning yetarli shakllanmasligiga olib kelishi mumkin. Shu bois qisqa tushuntirish, individual fikrlash, juftlikdagi muhokama va umumiy xulosani navbatma-navbat tashkil etish maqsadga muvofiq. Bunday sikl talabaga avval o‘z fikrini shakllantirish, keyin uni boshqalarning pozitsiyasi bilan solishtirish imkonini beradi. Bundan tashqari, topshiriq yakunida kichik refleksiya o‘tkazish foydali: talaba nimani tushunganini, qaysi nuqtada qiyinchilik bo‘lganini va keyingi safar qanday strategiya qo‘llashini qisqa yozadi. Shu tarzda faol metodlar tashqi faollik bilangina cheklanmay, ichki fikrlash va o‘z-o‘zini boshqarish jarayoniga ulanadi.

Xulosa

Talabaga yo‘naltirilgan ta’lim shaxsning bilimni faol o‘zlashtirishi, mustaqil fikrlashi va o‘z o‘qishi uchun javobgarlikni his etishiga asoslanadi. Muammoli ta’lim, loyiha usuli, hamkorlikdagi o‘qish, case-study, debat va refleksiya bu yondashuvni amaliyotga tatbiq etishning samarali vositalaridir. Biroq metodlar o‘z-o‘zidan natija bermaydi. Ularning samaradorligi o‘quv maqsadi, topshiriq dizayni,

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

baholash mezoni va pedagogik boshqaruvning uyg‘unligiga bog‘liq. Shu sababli zamonaviy pedagogning asosiy vazifasi imkon qadar ko‘p metod qo‘llash emas, balki talabaning bilish faoliyatini kuchaytiradigan eng maqbul metodni ongli tanlashdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Freeman S. et al. Active Learning Increases Student Performance in Science, Engineering, and Mathematics // Proceedings of the National Academy of Sciences. 2014. Vol. 111(23). P. 8410-8415.
2. Prince M. Does Active Learning Work? A Review of the Research // Journal of Engineering Education. 2004. Vol. 93(3). P. 223-231.
3. Hattie J. Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. London: Routledge, 2009.
4. Biggs J., Tang C. Teaching for Quality Learning at University. 4th ed. Maidenhead: Open University Press, 2011.
5. OECD. The Future of Education and Skills 2030: OECD Learning Compass 2030. Paris: OECD, 2019.
6. O‘zbekiston Respublikasi. Ta’lim to‘g‘risida Qonun, O‘RQ-637, 23.09.2020.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.